

Радавська О. М.,

Волинський національний університет ім. Лесі Українки, м. Луцьк

ПОЕЗИЯ ФРАНЦУЗЬКОГО МОДЕРНІЗМУ В АСПЕКТІ “ПОЕТИКИ ВОГНЮ”

У статті показано, що в поезії французького модернізму трапляються численні приклади “Поетики Вогню”, які можна пов’язати з посиленням експресивності зображальних засобів.

Ключові слова: “Поетика Вогню”, “Поетика Фенікса”, образ Прометей, “комплекс Прометей”, прометеїзм, модернізм, експресіонізм.

In the article it is shown that in the poetry of the French modernism there are a lot of examples of “The Poetics of Fire” that can be connected with the intensification of the expressionism of the representation means.

Key words: “The Poetics of Fire”, “The Poetics of Phoenix”, the image of Prometheus, “the complex of the Prometheus”, prometheism, modernism, expressionism.

Постановка проблеми. Виникнення модернізму у Франції 60-70-х років XIX ст., як відомо, пов’язане з новим баченням людини і мистецтва, яке полягає в тому, що головним естетичним об’єктом став внутрішній світ автора. Модерністи оголосили людину найбільшою цінністю на землі: “Поету відводилась роль провідника людства до сфери ідеального. Він уподібнювався Прометею або Орфею, бо його покликанням було одухотворення дійсності, створення образів й символів, що мали протистояти буденній реальності. Розуміння мистецтва як творення нового, піднесеного світу... стало важливим принципом символізму і модернізму взагалі” [4, с. 51].

Психологічні витoki модернізму є визначальними для дослідження поетики тих чи інших явищ модернізму. Тому важливо при розгляді конкретних творів або творчості залучити якомога більше філософсько-психологічних концепцій нового часу. Зокрема, йдеться про те, щоб відому концепцію філософсько-психоаналітичного спрямування, розроблену в праці Гастона Башляра “Поетика Вогню”, застосувати при аналізі літератури модернізму.

Гастон Башляр розглядає у своєму творі психологію пережитого вогню, тобто психологію насиченого та відкритого життя людини, що означає певний пережитий період часу буття людини, його розвиток та рух. Автор зазначає, що вогонь живе у середині кожного з нас, з’являється несподівано, і навіть коли трохи затихає, все одно містить в собі жар. Цей вогонь поети зображають у своїх віршах, а люди, читаючи їх, згадують своє минуле, переживають, болюче.

Саме тому Ґ. Башляр звертається до образу Фенікса – вогняного птаха, який один раз в декілька сотень років злітає високо в небо аж до са-

мого сонця і згорає, але знову відроджується з власного попелу. Образ Фенікса уособлює життя, долю людини та наші спогади, які весь час живуть з нами, і скільки б людина не намагалась їх знищити, тобто спалити, (“ми вмираємо, спалюючи спогади” [2, с. 14]) вони все одно живуть з нами та весь час воскресають у нашій пам’яті:

Гійом Аполлінер “Пісня нелюбого” (Guillaume Apollinaire ” La chanson du mal-aimé “): ... Не знав я що моя любов / ... sans savoir que mon amour à la semblance

Неначе фенікс після смерті / Du beau Phénix s’il meurt un soir

Огненної воскресне знов [1, с. 321] (пер. М. Лукаша) / Le matin voit sa renaissance [3, с. 401].

Це нашо вхує на думку розглянути модерний стиль, а саме стиль експресіонізму, в аспекті психології творчості, яку Г. Башляр символічно описує в образах вогню.

Мета статті – показати, що в поезії французького модернізму трапляються численні приклади “Поетики Вогню”, які можна пов’язати з посиленням експресивності зображальних засобів.

Образ Прометея Гастон Башляр порівнює з поетикою людяності, його ім’я часто вживають, та не завжди розуміють цей персонаж, який втілюється у різноманітні образи. Автор розглядає первинний образ прометеїзму: Прометей – це герой, який викрав небесной вогонь для людей, тому вказує на “естетику людяності”. Башляр розглядає Прометея поряд з поетичними фантазіями: “Фантазуючи, ... ми завжди знайдемо в окремому образі прообраз поетичної уяви. Коли образ тьмяніє, відразу з’являється інший, який грає особистісними барвами і стверджує своє поетичне існування” [2, с. 88].

Творчий процес Г. Башляр називає “комплекс Прометея”, уявлення Башляра про комплекси пов’язане з творчим потенціалом людини, з бажанням розумової діяльності, тому “комплекс Прометея” заключається у бажанні Прометея знати більше та інтелектуально перевершити свого вчителя та батька. Звідси впливає поняття про непокору щодо батьків. Згідно міфу, батько не хотів навчати свого сина, оскільки не довіряв малому бешкетнику. Цікавість та небажання слідувати волі батька, не чіпати вогонь, штовхає хлопця до крадіжки. Ось чому Прометей став символом непокори на всі віки: “Історія розвитку чоловіків – це низка прометеївських діянь” [2, с. 103].

Філософ зауважує, що Прометей здобув для людей не просто тепло і світло, а приніс їм світло розуму, тобто свідомість, яку він викрав у богів, порушивши божі закони. Карою за цю зухвалу імпульсивну крадіжку може бути тільки вічне приниження “у центрі свого інстинктивного життя” [2, с. 105] та вічні страждання від болю, які спричиняє птах, пожираючи не просто його печінку, забираючи власний вогонь живої плоті. І хоча більшість вважають Прометея безбожником, автор називає ці страждання

подвійними: з одного боку, його нестерпні муки, а з іншого – туга богів, які усвідомлюють приреченість своєї влади та існування. Почуття страждання споріднюють їх світи та спонукають все-таки до примирення.

Башляр порівнює муки Прометея з творчими пошуками та муками, які вкінці призводять до творчої радості та естетичної насолоди митця. Справжню цінність надає вогню як певному піддрунтю кожної зароджуваної культури.

У відомому вірші Шарля Бодлера “Альбатрос” (Charles Baudelaire “L’albatros”):

Ходити по дошках природа не навчила – / A peine les ont-ils déposés sur les planches,

Він присоромлений, хода його смішна. / Que ces rois de l’azur, maladroits et honteux,

Волочаться за ним великі білі крила, / Laissent piteusement leurs grandes ailes blanches

Як весла по боках розбитого човна. / Comme des avirons traîner à côté d’eux.

... Поет як альбатрос – володар гроз та грому, / Le poète est semblable au prince des nuées

Глузує з блискавиць, жадає висоти, / Qui hante la tempête et se rit de l’archer;

Та, вигнаний з небес, на падолі земному / Exilé sur le sol au milieu des huées,

Крилатий велетень не має змоги йти [4, с. 37] (пер. Д. Павличка).

/ Ses ailes de géant l’empêchent de marcher [6, с. 394].

Існують ще переклади цього вірша на українську мову І. Драча та М. Терещенка. Кожен перекладач наближує поезію до особистого світосприйняття. Д. Павличко, усвідомлюючи трагізм поета, возвеличує його, М. Терещенко наголошує на могутній та блискавичній силі поета: “Поет подібний теж до владаря блакиті, що серед хмар летить, мов блискавка в імлі” [4, с. 38]. І. Драч показує читачу, що мистецтво здатне освітити все навкруги: “Поете! Князю хмар твоя подібна сила, між блискавок ти свій й у грозовій імлі” [4, с. 38].

Тим не меншу в цьому вірші порушується проблема митця, який порівнюється з величним птахом, його місце у жорстокому та несправедливому суспільстві, яке його не сприймає, глузує, принижує, всіляко висміюючи талант поета. Протиставляється два світи: духовний (це – поет) та приземлений (юрба): “Бодлер стверджує високе призначення мистецтва – служити небесним ідеалам, нести дух волі, світло краси” [4, с. 31].

Поет, виконуючи заповідь Прометея, хоче донести до людей духовне світло й розуміння прекрасного, засуджує невігластво, моральну нищість. Робить так само, як Прометей, який побачив диких людей, пошкодував та приніс їм вогонь, оскільки мистецтво здатне освітлювати навколишній світ. Вони однаково покарані вічним приниженням та безпорадністю.

В іншій поезії Ш. Бодлера “Гімн красі” (Charles Baudelaire “Hymne à la Beauté “):

Красо! Чи з неба ти чи з темної безодні – / Viens-tu du ciel profond ou sors de l'abîme,

В твоєму погляді – покара і вина, / O Beauté? Ton regard, infernal et divin,

Безумні злочини й діяння благородні; / Vers confusément le bienfait et le crime,

...В твоєму погляді – і присмерк і світання, /... Tu contiens dans ton oeil le couchant et l'aurore;

... Чи ти зійшла з зорі, чи вийшла із провалля [4, с. 42] (пер. Д. Павличко) /... Sors-tu du gouffre noir ou descends-tu des astres? [6, с. 435].

У цьому прикладі поєднуються образи Фенікса та Прометея. Автор поезії хоче зрозуміти суперечливе походження Краси, яка має естетичну цінність, несе велике духовне значення для людей. Краса, як і свідомість, яку подарував Прометей людству, містить світло та вогонь, оскільки вона захоплює, полонить, запалює бажанням думки та почуття людей, спонукає до безумних та благородних вчинків, які споріднені з образом Прометея. Вірш побудований на контрастах: небо – безодня, покара – вина, присмерк – світання, зоря – провалля, тому легко помітити образ Фенікса, що побудований на контрастах: життя – смерть – відродження. Все це створює особливу напругу, динаміку, експресію.

Отже, процес творчості Ш. Бодлера асоціюється з Прометеївським міфом, який в трактуванні поета набуває особливої величчя та експресії.

Ще одним прикладом може служити вірш Артюра Рембо "П'яний корабель" (Arthur Rimbaud "Le Bateau ivre"):

...Я не залежав більш від гурту моряків: /... Je ne me sentis plus guidé par les haleurs:

...А я, колись глухий, як мозок дівчорі, /... Moi, l'autre hiver, plus sourd que les cerveaux d'enfants,

Все за водою плив! І заколот гігантський / Je courus ! Et les Péninsules démarrées

Зняли півострови, простори і вітри. / N'ont pas subi tohu-bohus plus triomphants.

Моє пробудження благословили шквали, / La tempête a béni mes réveils maritims.

...Я, весь плямований вогнистою дугою, /... Qui courais, taché de lunules électriques,

... – В такі-от ночі ти дримаєш у вигнанні, /... Est-ce en ces nuits sans fonds que tu dors et t'exiles,

О зграє злотих птиць, Снаго прийдешніх днів? [4, с. 106-107] (пер. В. Ткаченко) / Million d'oiseaux d'or, ô future Vigueur? [6, с. 522-525].

У цій поезії Рембо асоціює себе з п'яним кораблем, який довгий час плив за течією без точного маршруту. Цей відрізок життя поета можна порівняти зі сном, тому що він не був активним творцем своєї долі, а

просто споглядав навколишній світ через рожеві окуляри. Але він прокинувся від сну, подібно Прометею, від’єднався від натовпу і експресивно та вогненно закликає до пробудження, навіть пропонує “заколот гігантський” (tohu-bohu plus triomphants). Звичайно, його порив ніхто не розуміє, він усвідомлює жорстоку реальність, відсутність можливості щось змінити, і залишається покараним відлюдником в образі Прометея, який розмірковує над “прийдешніми днями”.

Лексика вірша емоційно забарвлена, порівняння та тропи використовуються для підсилення нагнітання емоцій, для відчуття гнітючого сірого песимізму: глухий, як мозок дітвори (plus sourd que les cerveaux d’enfants), як мрець замислений, вигулькує з-під хвилі (dévorant les azurs verts;ou, flottaison blême), неначе тьмяний знак (un noyé pensif), світанки збудженні, мов голубині зграї (l’Aube exaltée ainsi qu’un peuple de colombes), а я мов дівчина навколішках, затих... (Et je restais ainsi qu’un femme à genoux...) довбаючи, як мур, червоний небокрай (moi qui trouvais le ciel rougeoyant comme un mur).

Більшість тропів гіперболізовані: замислений мрець, збудженні світанки, я – корабель пропавший (or moi, bateau perdu). Все це можна пов’язати з притаманними прийомами експресіонізму, незважаючи на те, що вірш Рембо є ілюстрацією символістського стилю.

У висновку треба наголосити, що в концепції Г. Башляра образи Фенікса і Прометея в першу чергу стосуються специфіки творчого процесу. Поширеність цих образів в літературі модернізму дає підстави розглядати окремі стильові явища крізь призму “Поети Вогню”, інакше кажучи, витоки експресивного стилю шукати через психоаналітичну концепцію вогню.

Література:

1. Аполлінер Г. Пісня нелюбого. Зона / Гійом Аполлінер. Від Бокаччо до Аполлінера Лукаш М. О.; [пер. з франц. М. О. Лукаш]. – Ред. Упоряд., авт. передм. М. Н. Москаленко. – К.: Дніпро, 1990. – 510 с.
2. Башляр Г. Фрагменти Поетики Вогню / Гастон Башляр. – Х: ФОЛІО, 2004. – 141 с.
3. Великовский С. Французская поэзия XIX – XX веков / Самарий Велико-вский. – М: Прогресс, 1982. – На франц. яз. – 672 с.
4. Ніколенко О. Поезія французького символізму. Шарль Бодлер, Поль Верлен, Артюр Рембо: Посібник для вчителя / Ольга Ніколенко. – Х: Веста: Видавництво “Ранок”, 2003. – 144 с.
5. Новый французско-русский словарь [уклад. В. Г. Гак, К. А. Ганшина]. – М.: Рус. яз., 2001. – 1195 с.
6. Lagarde A. et Michard L. XIX-e siècle Les grands auteurs français du programme / André Lagarde et Laurent Michard. – Paris: Bordas, 1969. – 577 p.